

Bu gün dünyada mənə məlum olan 28 türk dialekti mövcuddur. Bu günə mövcud olan altı müstəqil türk dövlətində - Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan, Qırğızıstanda - xeyli sayda türk sözləri kənara atılaraq ərəb, fars və s. dillərdən çoxlu sayda sözlər daxil edilib. Bununla, «ədəbi dil» tərtib edilərək, rəsmi dövlət dili statusunda işlədilməkdədir.

(Əvvəlki ötən sayımızda)

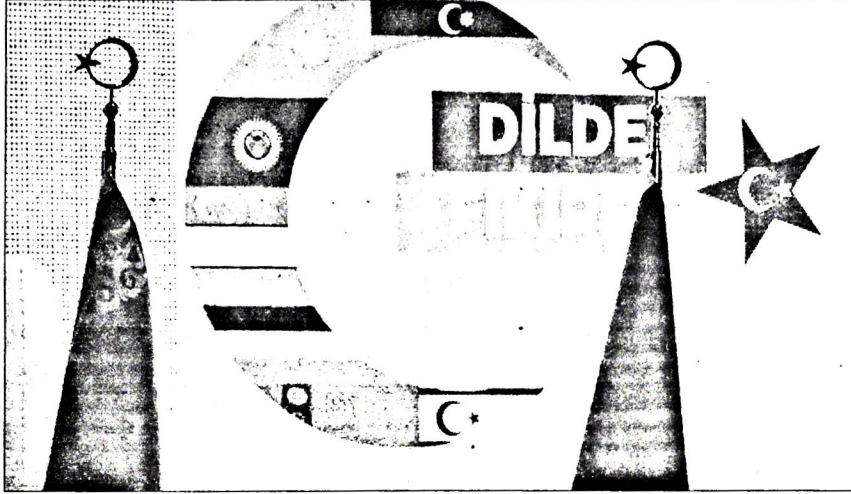
Türk dili məsələsində mövcud olan böyük problemlərdən biri də odur ki, milli kimliyimizi müəyyən edən bu məsələdə bolşevik rus imperiyasının türkü türke yadlaşdırmaq üçün onu Azərbaycan dili, Özbək dili, Türkmən dili, Qazax dili, Tatar dili və s. adlandırır, bu dar çərçivələrdə zəhmimizə vurduğumuz qandallı hələ də qıra bilmirik.

"Tezadlar" qəzetinin 21.02.2023-cü il tarixli sayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına dilçilik institutunun baş direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor Nadir Məmmədli dilimiz haqqında açıqlamasında deyir: "Dilimizdə yeni sözlərin keçməsi inteqrasiyadır və bu, bizim dünya mədəniyyəti ilə əlaqəmizin nəticəsidir. Bunsuz keçinmək mümkün deyil. Amma qorxulu tərəfi odur ki, dilimizdə ifadə edəcəyimiz söz mövcud olduğu halda onun qarşılığını ecnəbi dildən gətiririk".

Bir qədar sonra professor açığılamasına deyir, - "Əgər sözlər qarşılıqlı dialektimizdə yoxdursa, başqa türkdilli xalqlardan götürmək olar. Orada da yoxdursa, ecnəbi sözlərdən götürmək olar... Bu gün alınma sözlər dilə ehtiyacın gəlməlidir. Məsələn, kompüter sözü nə ilə əvəz edə bilərik. Bütün dünyanın işlədiyini biz də işlədirik".

Birincisi, dilimizə xarici sözlərin keçməsi inteqrasiya yox, assimilyasiyadır və bunun dünya mədəniyyəti ilə əlaqələrə heç bir dəxli yoxdur. Dünya mədəniyyəti ilə əlaqələrin nəticəsi Üzeyir Hacıbəyovun Avropanın musiqili teatr janrı olan operanın milli musiqimizlə sintezindən yaranan "Leyli və Məcnun" operası, Vaqif Mustafazadənin milli muğam ilə zənci cazının sintezindən yaratdığı yeni musiqi növüdür.

"Dialektimizdə olmayan sözlə başqa türkdilli xalqlardan götürmək olar", - deyən professor Türkiyə türkcəsində kompüter sözünün qarşılıqlı olan BİLGİSAYAR olduğu halda, - "kompüter sözünü nə ilə əvəz ed bilərik. Bütün dünyanın işlədiyini biz də işlədirik", - deyir. Farslar isə kompüter sözünü kompüterin heç bir xüsusiyyətinə uyğun gəlməyən, hətta öz-özünə yadlaşdırmaq üçün bir mənə ifadə etməyən YARANE hərflərini kompüterə şamil edərək, fars dilində bir söz artırmaq bərabər ona qarşılıqlı yaratmışlar. Farslar, bu gün bizim diş pastası, diş məcunu kimi rus, ərəb sözlərdən istifadə edərək

türk millətini assimilyasiya və təhqir etmək üçün gen-bol istifadə etmişlər. Həm də onlar bunu ideoloji əsasda etdiyindən və həmin ideologiyanın əsiri olanların bu günə də mövcud olduğundan Allahqulu, Məhəmmədqulu, Əliqulu, hətta Kelbəl (yeni "Əlinin iti") kimi insanların millətini aşağılayan adlar bu günə də mövcuddur. Rusiyanın xüsusilə şimal hissəsində yaşayan türk insanların rus ad və soyadları verilməsi, İran adlandırılan yerlərdə sovinist fars faşizminin ölkənin 60 faizdən çoxunu təşkil edib, öz milli ərazilərində yaşayan türklərin öz uşaqlarına türk adı verilməsini belə qadağan etməsi türk milli varlığının məhəl qətlənməsi üsulludur.

Türk dövlətləri və toplularının bütün türk adlarının kitab şəklində vahid fonklarda yığılaraq türk dövlətlərində yeni doğulan türk uşaqlara başqa millətlərin adının verilməsinin qanunla qadağan edilməsi,

Ümumtürk ədəbi dilinin yaradılması... ..bu, strateji milli məsələdir

ifadə etdiyimizi, "xəmirə dəndən" (diş xəmiri) adlandırır. Hansı ki, biz bunu öz sözlərimiz olan DİŞ XƏMİRİ olaraq ifadə edə bilərik. Hər hansı bir rəngə başqa rəng qatdığı o əvvəlki rəng olmaqdan çıxdığı, ağ paltara başqa rəngdən vurulan yamaq onu eybəcərləşdiyi kimi dilimizə başqa millətlərin dilindən yazılan sözləri perçim etməklə, biz özümüz-özümüzdə yadlaşırıq.

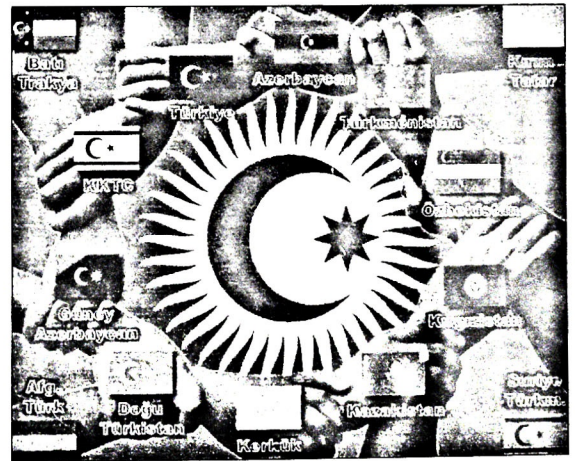
Ən pisi də odur ki, təkə Azərbaycanca deyil, başqa türk dövlətlərində, xüsusilə müstəqil olmayan türk toplularında bu özgələşmə prosesi çox sürətlə gedir. Bunun qarşısının alınmasının, eləcə də bu günə müstəqil olan türk dövlətlərini birleşdirən Türk Dövlətləri Təşkilatında bütün iqtisadi-ictimai sahələr üzrə inteqrasiyanın sürətləndirilməsini təmin etmək üçün ilk növbədə Ümumtürk Ədəbi Dilinin yaradılaraq bütün türk dövlətlərində və toplularında tədris, təbliğ edilməsi son dərəcədə fəvqaladə əhəmiyyət kəsb edir. Bir çoxları Türkiyənin ən böyük və güclü türk dövləti olduğunu və Türkiyə türkcəsinin BMT-də beynəlxalq dil olaraq tanındığına istinad edərək Türkiyə türkcəsini ən azından müvəqqəti olaraq ümumtürk dili olaraq qəbul etməsini təklif edir. Məsələ budur ki, bütün türk toplularının Türkiyə türkcəsini akademik səviyyədə mənimsəməsi üçün 15-20 il müddət lazımdır. Bundan sonra bütün türklər türk milləti olaraq bütövləşib nəhəngləşsə də, onun dili bu günkü kimi ərəb, fars və s. dillərdən götürülmüş sözlərdən zəngin, ümumilikdə isə beynəlxalq dillərə müqayisədə kasad, primitiv dil olaraq qalacaq. İstər-istəməz bir müddət sonra bu naqışlı aradan qaldırmaq zərurəti hökmən yaranaacaq. Bu vaxt kəsində isə başqa türk toplularında olan türk sözləri

ri xeyli hissəsi yaddaşlardan silinib, mənbələrdən yoxa çıxacaq. Bu böyük itkini bərpa etmək isə mümkün olmayacaq.

Lakin bu gün Ümumtürk Ədəbi Dili yaradılaraq tədris və təbliğ edilərsə, bizim üçün çox böyük əhəmiyyətə malik olan vaxt və söz fondu itkinsiz yox verməyərək, türk dilini dünyanın ən zəngin və xas türk dilinə çevirməklə bərabər, həm monolit türk milli birliyini, həm də TDT-ndə iqtisadi-ictimai inteqrasiyanı əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirmiş olarıq.

Bezi müxəssislər türk dili dialektlərinin uzun yüzlüklər müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etməsi səbəbindən vahid türk dili deyil, türk toplularının dialektini iki qrupa bölərək iki ümumtürk ədəbi dili yaratmaq mümkün olmasın barədə də fikir söyləyirlər. Fikrimizə, hətta bu halda belə türk milli monolit birliyini təmin etmək olar və edilməlidir.

Bu gün Avropa ölkələrində orta məktəbi bitirənlər 2-4 dili mükəmməl bilir. Bir çox Avropa dövlətlərində, Kanadada 2-3 dil rəsmi dövlət dilidir. Hətta 11-37 rəsmi dilə malik ölkələr də mövcuddur. Biz hətta iki ümumtürk ədəbi dili yaratmalı olsaq belə, hər iki dilə türk dövlətlərində bərabər hüquqlu rəsmi dövlət dili statusu verərək orta məktəblərdə ciddi tədris edilib, bütün türk toplularında geniş təbliğ edilməsini təmin etməliyik. Bu halda 15-20 ildən sonra hər iki ümumtürk ədəbi dilini akademik səviyyədə bilən yetərli sayda insanlar, ən müxtəlif sahədə fəaliyyət göstərən yüksək səviyyəli ixtisasla malik müxəssislərə malik olacağıq. Bu isə türk milli birliyi qarşısında duran ən nəhəng strateji maneənin aradan qaldırıldığı demək olacaq. Yeni bu günədək müxtəlif toplularda lərq

li türk dialektlərində danışılıb, bezen hətta məişət müstəvisində bir-birini başa düşməyən insanlar arasında, həm də bütün türk topluları arasında iqtisadi, ictimai, elmi, texniki müstəvilərdə inteqrasiya prosesinə dialekt müxtəlifliyi səbəbindən heç bir maneə qalmayacağından inteqrasiya prosesləri çox sürətlənəcək.

Türk milli varlığının mövcudluğunu və inkişafının təmin edilməsi baxımından zəruri olan məsələlərdən biri də yeni anadan olan uşaqlara türk adları verilməsinin hüquqi-icazibati cəhətdən təmin edilməsidir. Uşaqlara başqa millətə məxsus adların, soyadların verilməsi uşağın yaxınlarının uşağa olan məhəbbətini istər-istəməz şüurlu olaraq adının məxsus olduğu millətə qarşı müsbət münasibətə calanmış olur ki, bu da insanların assimilyasiya prosesinin ilkin mərhələsini formalaşdırır. Bu üsuldən ərəb

müstəqil olmayan türk toplularında bu kitablar vasitəsilə türklərə öz uşaqlarına türk adlarının verilməsi təbliğ edilməlidir.

Türk dilimiz milli mədəniyyətimiz, milli rəvəcəyimiz, mədəniyyətimiz, mənəvi və əxlaqi dəyərlərimizin bünövrəsi, həm də vizit kartıdır. Buna görə də bütün iqtisadi-ictimai münasibətlərimiz, eləcə də bu münasibətlərimizin ifadəçisi, qarçısı olan dilimizi bizə yad olub, bizi həyatın reallıqlarını düşdün dərk etməkdən sağındır, başqa millətlərin inzibati, ideoloji, mədəni, mənəvi, əxlaqi və s. köləsinə çevirərək assimilyasiya edən saxta ideologiyalar, hətta ayrı-ayrı türk toplularının fərdi, korporativ məraqları və siyasi iddiaları əsasında deyil, bütün dünya türklərini vahid, monolit, nəhəng, güclü millətə çevirə biləcək elmi əsaslarla yaratmalıyıq.